

Dubravka Božić Bogović i Mario Jager
(Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Osijek)

VJERSKI ŽIVOT KATOLIKA U JUŽNOBARANJSKOM DIJELU PEČUŠKE BISKUPIJE U 18. STOLJEĆU NA TEMELJU PODATAKA KANONSKIH VIZITACIJA

UDK 262(497.5 Baranja)¹⁷

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. 3. 2007.

U radu se na osnovi podataka iz kanonskih vizitacija Pečuške biskupije u južnoj Baranji daje slika vjerskoga života katolika u 18. stoljeću. Nastoji se procijeniti u kojoj su mjeri katolički vjernici, u stoljeću koje je slijedilo nakon oslobođenja od osmanske vlasti, prihvaćali crkvene odredbe u pitanjima kulta i bogoslužja, koja su osnovna obilježja narodne pobožnosti, te u kojem stupnju ove sastavnice odražavaju vjerski konformizam. Istražuje se mogućnost postojanja različitosti u pitanjima pobožnosti, morala i ponašanja katoličkih vjernika pojedinih južnobaranjskih naselja te promjene istoga tijekom promatranoga stoljeća.

Ključne riječi: Baranja, Pečuška biskupija, kanonske vizitacije, 18. stoljeće.

Posttridentska Crkva, sa svojim reformama usmjerenima, među ostalim, prema dogmatskoj jasnoći, discipliniranju svećenika, ali i vjernika, osiguravanju ugleda i dostojanstva klera te jačanju vjerskih osjećaja, u Pečuškoj je biskupiji mogla zaživjeti tek stoljeće i pol nakon završetka samoga Koncila. Gotovo dvostoljetna vladavina moćnoga islamskoga carstva, ratna pustošenja, velike demografske promjene, kao i još uvijek bliska granica s islamskim svijetom, pred pečuške su biskupe i svećenstvo stavili složeni zadatak obnove vjerskoga života u svim njegovim segmentima. Kanonske vizitacije Pečuške biskupije u južnoj Baranji u 18. stoljeću¹ pokazuju da je Crkva u tu svrhu, svojom organizacijom i djelovanjem među vjernicima u župama, na-

¹ Izvorni dokumenti kanonskih vizitacija Pečuške biskupije čuvaju se u Biskupijskom arhivu u Pečuhu, a dostupni su i na mikrofilmu u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti. Njihovo objavljivanje u knjizi *Kanonske vizitacije - Baranja (1729.-1810.)* rezultat je suradnje i razmjene podataka između Državnog arhiva u Osijeku, Đakovačke i Srijemske biskupije te Pečuške biskupije i Županijskog arhiva u Pečuhu koji su ustupili snimljene kanonske vizitacije južne Baranje za godine 1729., 1738., 1757., 1782. i 1810. Dokumenti vizitacija objavljeni su kronološki po godinama i datumima obavljenih pohoda, u latinskom izvorniku te uspoorednom hrvatskom prijevodu Stjepana Sršana.

stojala obuhvatiti što šira područja svakodnevnog života te ujedno postići strogo pridržavanje obreda priznatih i propisanih od službene Crkve.

Pastirski pohodi biskupa ili njihovih ovlaštenih vizitatora za svećenstvo i narod u župama predstavljali su svečane i važane događaje koji su pružali rijetku priliku za susret s visokim biskupijskim klerom. Vizitatori su pojedini župu s njezinim filijalama najčešće obilazili tijekom jednoga dana, dok je pregled cijeloga područja južne Baranje uglavnom bio završen unutar jednoga tjedna. Iznimno, pohod biskupa Esterhazyja 1782. godine trajao je nešto duže, od 3. do 19. rujna. Taj je pohod, također, izniman i po tome što je obavljen u kasno ljeto. Naime, za prethodne su pohode bili birani kasni proljetni i rani ljetni mjeseci kada su, inače vrlo loši i često poplavljavani baranjski putovi bili prohodni, samo putovanje ugodnije, a važni poljski radovi su bili završeni ili još nisu bili u punome jeku. Da se pri određivanju datuma pohoda vodilo računa o obvezama seljaka i kmetova, svjedoči zapis kanonske vizitacije iz 1782. godine, u kojem biskup Pavao Esterhazy bilježi da je, zbog poljskih poslova seljaka tijekom srpnja i kolovoza, prekinuo obilazak svoje biskupije, koji je bio nastavljen tek početkom rujna na području južne Baranje, odnosno Branjinvrškog distrikta.²

Vizitatora bi pri dolasku svečano dočekivali župnik mjesta i ostali kler distrikta zajedno s narodom, izlazeći mu u susret u procesiji nakon čega bi, u pratnji kotarskog županijskog suca i vlastelinskog službenika, kao predstavnika svjetovnih županijskih i vlastelinskih vlasti, bio uveden u župnu crkvu. Ovakav svečan i formalan doček, koji je okupljao sve društvene slojeve, ukazuje na činjenicu da zadaća vizitacija nije bila samo u utvrđivanju crkvenih prilika, kontroli župnika i drugih crkvenih službenika te stanja vjere u narodu, nego i uvid u patronatska, u baranjskom slučaju, vlastelinska prava i obveze u odnosu na Crkvu.³ Vizitator bi, zatim, u župnoj crkvi, u prisutnosti svećenstva, svjetovnih uglednika i naroda, objavio razlog svojega dolaska, obavio bogoslužje i molitvu za pokojnike s područja župe te pristupio pregledu euharistijskog sakramenta, nakon čega bi okupljenom narodu udijelio blagoslov. Zatim bi se pristupalo vizitaciji, pri čemu su pregledane crkva i njezina oprema, druge sakralne građevine, župni dvor, crkveni i župnički prihodi, crkvene knjige i dr. Svečana misa, tijekom koje je okupljenim vjernicima bio podjeljivan sakrament potvrde, za vjernike je, svakako, predstavljala vrhunac svečanosti te mogućnost potvrđivanja konfesionalne pripadnosti i učvršćivanja vjere, tim više jer kmetско i seljačko stanovništvo južne Baranje

² *Kanonske vizitacije - Baranja (1729.-1810.)*, ur. i prev. Stjepan Sršan, (Osijek, 2003.), 93.

³ O tome Péter Rajczi kaže sljedeće: "Patronatska prava su povremeno kontrolirali (prema tridentskom sinodu barem u svakih 10 godina), prilikom biskupskog nadzornog pregleda (canonica visitatio) i o njima se vodio zapisnik. Zaključci ovakvog zapisnika bili su pravomoćni do 1945. god." - vidi u Péter Rajczi, "Pravno ustrojstvo i funkcioniranje Dardanskog i Beljskog vlastelinstva od nastanka do 1918.", *Zbornik radova Tri stoljeća "Belja"*, (Osijek, 1986.), 175.

nije imalo priliku putovati u Pečuh gdje bi, u biskupskom sjedištu, mogli obaviti ovaj svečani čin potvrđivanja vjere. Vizitacije su i župnicima, izoliranim u provincijskim župama, daleko od središta crkvene duhovne moći, pružale smjernice i potporu u njihovu pastoralnom radu.

Pastirski pohodi imali su i svoju konkretnu, praktičnu stranu, koja je dolazila do izražaja u primjedbama i preporukama vizitatora za unapređenje vjerskoga života na području njihove biskupije. Ove su primjedbe i preporuke odraz neposrednih prilika u kojima je djelovala Katolička crkva, ali i poimanja Crkve onoga vremena te vizitatora kao njezina službenog predstavnika. Djelomice sačuvani zapisi vizitacije iz 1729. godine ne sadrže preporuke vizitatora, ali se tijekom sljedećih pohoda vizitatori u njima dotiču različitih vidova crkvenog i vjerskog života. U dokumentima vizitacije 1782. godine, preporuke i primjedbe za unapređenje vjere čak su bile izdvojene kao posebno poglavlje u 12 točaka,⁴ čime se dodatno naglasila važnost njihove provedbe u praksi. Osobita se pozornost posvećivala ispravnom načinu održavanja kulta, izgradnji, održavanju ili opremi crkvenih objekata i pomoćnih građevina, uređenju nadzora nad crkvenim blagajnama, brizi da se u župi iskorijene zlouporabe i djeluje na veću gorljivost vjernika, da se župniku osiguraju primjereni prihodi i dr.

Prisutnost vizitatora uveličavala je svečanost pojedinih, za vjersku zajednicu, važnih događaja. Stoga su vjernici u Petlovcu 1782. godine iskoristili biskupovu nazočnost kako bi na glavni oltar crkve Sv. Križa, na kojem je do tada bio štovan sv. Vendelin, svečano postavili novu "elegantno naslikanu" sliku sv. Križa, dok je Vendelinova bila premještena na bočni oltar. Pri tome je određeno našašće kao blagdan zaštitnika crkve Sv. Križa.⁵ Godine 1738. prilikom vizitacije blagoslovljeno je čak pet zvona: tri u Topolju, jedno u Podolju i jedno malo u Batini.⁶

Na osnovi pitanja koja su postavljali vizitatori može se primijetiti da se vrlo velika pozornost posvećivala načinu na koji su se čuvali euharistija, svete tekućine, krsni zdenac i drugi sveti predmeti kulta. Euharistija se čuvala u župnim crkvama, a u filijalama je bila izlagana prilikom određenih blagdana ili nošena u procesijama. Pastirski pohodi tijekom 18. stoljeća pokazali su da ju se u župama čuvalo na propisan način, što je značilo da je bila dobro zaključana, najčešće u svetohraništu glavnoga oltara, kao i da se redovito obnavljala. Glavni nedostatak, prigovoren većini župnika, bio je u tome što se ispred mjesta na kojem se čuvala nije nalazila uljna svjetiljka koja bi stalno gorjela. Ipak, vizitatori su bili svjesni da se u tim slučajevima ponajviše radilo o nedostatku sredstava za redovitu opskrbu uljem, te su preporučali osnivanje posebnoga fonda u tu svrhu. Rijetke crkve nisu imale krsne zden-

⁴ *Kanonske vizitacije - Baranja (1729.-1810.)*, 107-111.

⁵ Isto, 177.

⁶ Isto, 35, 41, 43.

ce (Luč 1738., Zmajevac 1757., Bilje 1782.),⁷ a češći su propusti bili u načinu njihova čuvanja i održavanja, pri čemu se obično radilo o tome da zdenac nije bio zaključan. Vizitatori nisu propuštali na to upozoriti župnike, kao u slučaju darđanskoga župnika, kojemu je 1738. godine naloženo da popravi i čistije čuva bakrenu posudu krsnoga zdenca,⁸ ili topoljskoga koji je 1757. godine bio upozoren da zdenac treba biti pod poklopcem “da se zlobnicima tim putem spriječi zloraba čaranja vodom”.⁹

Obveze župnika i vjernika u pitanjima bogoslužja i kulta bile su precizno određene, a vizitatori su zahtijevali njihovo strogo provođenje u skladu s crkvenim propisima. Župnici su bili dužni redovito održavati nedjeljne i blagdanske mise, točno naviještati blagdane i postove te se brinuti da ih vjernici poštuju, obavljati uobičajene blagoslove, voditi, na točno određen način od Crkve propisane procesije, održavati propovijedi po Evanđelju, brinuti da se održavaju kateheze i poslijepodnevene litanije, da se krštenje ne dijeli izvan crkve, da se djeca koja umru bez krštenja pokapaju izvan groblja, ali blizu njega ili na prikladnome mjestu, da se zaručnike ne vjenčava prije nego što su poučeni i ispitani u osnovama vjere i ženidbenim obvezama, da vjernici redovito obavljaju uskršnju ispovijest i dr. S druge strane, od vjernika se očekivalo redovito pohađanje nedjeljnih i blagdanskih misa, kao i litanija, uskršnja ispovijed, sudjelovanje u procesijama, upućivanje u osnove vjere kroz katehetsku poduku, poštivanje nedjelja i svetkovina uzdržavanjem od rada i neprimjerenoga slavlja, davanje određenih crkvenih daća te uopće ponašanje u skladu s kršćanskim moralom.

Prilikom pastirskoga pohoda vizitatori su od župnika prikupljali podatke o pobožnosti, moralu i ponašanju njegovih župljana. Zanimalo ih je posjećuju li vjernici nedjeljne mise redovito, slave li pripisane blagdane, obavljaju li uskršnu ispovijest, pohađaju li kateheze, ukazuju li župniku dužno poštovanje, plaćaju li redovito crkvena davanja, pridržavaju li se crkvenih zapovijedi, ima li među njima kakvih prekršaja, izgreda, praznovjeric, pokvarenosti u vladanju, sklonosti piću, ima li otpadnika, psovača ili mješovitih brakova i drugo. Nažalost, zabilježeni odgovori, koji su opisivali vjerski život naroda u župama, uglavnom su šturi i shematizirani, ali i kao takvi pružaju mogućnost stvaranja slike prosječnoga katoličkoga vjernika i njegova vjerskoga života.

U sjedištima župa nedjeljne su se mise održavale redovito, u filijalama svake treće ili četvrte nedjelje, a uobičajeno su trajale oko jedan i pol sat. U većini je mjesta misa u zimskim mjesecima započinjala u deset, a ljeti u devet sati ujutro, a samo iznimno, zbog kasnog dolaska vjernika, pola i sat vreme-

⁷ Isto, 27, 73, 141.

⁸ Isto, 23.

⁹ Isto, 67.

na kasnije, što je 1782. godine bio slučaj u Topolju, Batini i Luču,¹⁰ ali su župnici bili upozoreni da bogoslužje mora započeti ranije kako bi završilo do podneva.¹¹ Premda podaci vizitacija ne govore mnogo o sadržaju propovijedi nedjeljnih bogoslužja, vjerojatno su bile prilagođene običajima naroda, kao što je zabilježeno za Beremend tijekom pastirskoga pohoda 1757. godine.¹² Na istu činjenicu ukazuje i jedna od točaka odredbi biskupa Esterhazyja iz 1782. godine, koje su se odnosile na sve župe, a u kojoj se župnike upozorava: "Općenito pak neka se podsjetite da navještaju Božju riječ sadržanu u evanđeljima, a ne da ju pretvore u priče ili da slične stvari miješaju s Božjom riječju, što ne pridonosi izgradnji i pouci naroda."¹³ Uočljiva je, dakle, težnja biskupa za upućivanjem naroda u tajne vjere u skladu s crkvenim propisima te sprečavanje profanizacije vjerskih obreda podilaženjem pučkim običajima i mentalitetu. Ipak, crkva nije bila samo mjesto kulta u kojem se održavao vjerski obred, najavljivali vjerski događaji i obveze, postovi, vjenčanja i blagdani, nego i mjesto s kojega su narodu bile objavljivane odluke svjetovnih vlasti.

Posjećenost nedjeljnih misa i poštivanje zapovijedanih blagdana razlikovali su se u pojedinim mjestima i razdobljima. Od ukupno dvadeset naselja popisanih 1738. godine, za vjernike gotovo polovice, odnosno devet naselja, utvrđeno je da ne poštuju obvezu redovitog pohađanja nedjeljne mise (Darda, Čeminac, Luč, Draž, Topolje, Duboševica, Zmajevac, Podolje, Batina).¹⁴ Nastojanja Crkve i djelovanje župnika u narodu očito su, do polovice 18. stoljeća, polučili željene rezultate jer su tijekom naredne vizitacije, kao nemarni u obvezi prisustvovanja nedjeljnoj misi, bili izdvojeni samo Topolje, Draž i Duboševica.¹⁵ Godine 1782. osim prethodno spomenutih triju naselja, koja su tijekom cijeloga razdoblja pokazivala najveću tvrdokornost u otporu prihvaćanju ove obveze, još se spominju Branjina, Zmajevac, Kneževi Vinogradi i Kopačevo¹⁶ (što je petina od ukupno popisanih trideset i pet naselja). Zanimljivo je da je u nekoliko navrata primijećena razlika između ženske i muške pobožnosti, kao kada je 1757. godine bila pohvaljena vjerska gorljivost ženske mladeži iz Duboševice, ili kada su 1782. godine popovačke žene bile istaknute kao pozitivan primjer zbog češćeg ispovijedanja tijekom godine.¹⁷ Nepoštivanje zapovijedanih blagdana bilo je znatno rjeđi prekršaj i,

¹⁰ Isto, 97, 117, 173.

¹¹ Isto, 109.

¹² Isto, 87.

¹³ Isto, 107.

¹⁴ Isto, 25, 27, 29, 37, 39, 41, 43.

¹⁵ Isto, 69, 71.

¹⁶ Isto, 99, 103, 101, 105, 129, 137, 151.

¹⁷ Isto, 71, 207.

osim u dva slučaja 1782. godine (Gajić i Suza),¹⁸ zabilježeno je samo tijekom pastirskoga pohoda 1738. godine (Draž, Topolje, Gajić, Duboševica, Podolje).¹⁹ Jedan od vidova nepoštivanja nedjelje i blagdana bilo je i bavljenje “profanim stvarima”, odnosno obavljanje fizičkih poslova, na što su 1782. godine bili upozoreni vjernici u Topolju, Duboševici i Batini.²⁰ Topoljčani su, također, bili prekoreni jer su radije posjećivali gostionicu nego crkvu,²¹ a za Zmajevčane je utvrđeno da su im od nedjeljnoga bogoslužja draži lov i ribolov u obližnjim tršćacima.²² Općenito, može se uočiti da su vjernici beremenske župe tijekom cijeloga promatranoga razdoblja bili ističani kao najpobožniji, dok je najviše onih koji su izbjegavali svoje vjerske dužnosti i činili različite prekršaje bilo u župi u Topolju (Dražu).

Propuštanje uskršnje ispovijesti smatralo se jednim od većih vjerskih prekršaja, a oni koji su se oglušili o ovu obvezu, u vizitacijskim su zapisima bili poimence navedeni te uopće javno ističani, uz naglasak na potrebi da ih se neizostavno privede na udovoljavanje ove kršćanske dužnosti te primjerno i razborito kazni. Može se ustvrditi da je velika većina vjernika udovoljavala zahtjevu uskršnje ispovijesti, jer samo vizitacija 1782. godine bilježi svega šest osoba koje ju nisu obavile.²³ Ovu se činjenicu, međutim, ne bi smjelo uzeti kao stvarni odraz stanja vjere u narodu budući da se, ako se uzmu u obzir drugi podaci o narodnoj pobožnosti i moralu, osobito redovitosti odlaska na nedjeljnu misu te prisutnost “praznovjerica”, može zaključiti da je gotovo potpuno poštivanje uskršnje ispovijesti odraz visokog stupnja vjerskog konformizma, potaknutog društvenim pritiskom i sankcijama. Pouzdaniji dokaz vitalnosti narodne vjere bile bi redovite ispovijesti tijekom cijele godine, zabilježene tek 1782. godine u nešto više od trećine vizitiranih naselja,²⁴ što navodi na zaključak o jačanju pobožnosti i vjerskih osjećaja u narodu prema kraju 18. stoljeća.

Premda je tridentska reforma naglasila značaj krizme, ovaj se obred u 18. stoljeću nije redovito provodio u južnoj Baranji. Glavni uzrok tomu može se pronaći u još uvijek rijetkim pastirskim pohodima, što su bile jedine prilike u kojima su vjernici iz krajeva udaljenijih od biskupskoga središta mogli

¹⁸ Isto, 103, 137.

¹⁹ Isto, 37, 39, 41.

²⁰ Isto, 99, 101, 121.

²¹ Isto, 69.

²² Isto, 129.

²³ To su bili: Ivan Berkić iz Darde, Ivan Balog, Ivan Verebely (sin vlastelinskoga pastira) i Bujtar iz Karanca, Adam Mesaroš iz Suze (petnaestogodišnji svinjar) te petnaestogodišnji sin Aleksandra Nagyja iz Bilja (također svinjar). – Isto, 161, 167, 137, 149.

²⁴ Više puta tijekom godine vjernici su se ispovijedali u Beremendu, Baranjskom Petrovom Selu, Kasadu, Torjancima, Branjinom Vrhcu, Belom Manastiru, Popovcu, Luču, Dardi, Čemincu, Duboševici, Podolju, Zmajevcu (Nijemci) i Batini. – Isto, 187, 189, 191, 197, 203, 207, 175, 161, 165, 101, 133-135, 129, 121.

susresti svojega biskupa i od njega primiti sakrament potvrde. Čini se, međutim, da su obredi krštenja, vjenčanja i pokopa bili obavljani u skladu sa zahtjevima Crkve, budući da vizitacije ne spominju prekršaje ili zlouporabe koje bi uz njih bile vezane, osim stalnih upozorenja, upućenih župnicima, da se moraju strogo pridržavati pravila određenih za pojedine od ovih obreda. Josip Brüstle, ipak, navodi slučaj vjernika iz Luča koji su, kako je zabilježeno na biskupskoj sinodi 1714. godine, svoje mrtve sahranjivali sami, ne mareći za župnika i crkvene običaje.²⁵

Katehetska se poduka do pred kraj 18. stoljeća uobičajila u svim župama, ali se, uz rijetke iznimke, održavala samo kroz korizmeno razdoblje. Poslijepodnevne litanije s čitanjem krunice i pjevanjem predvođenim od strane učitelja, koje su započinjale u četrnaest ili petnaest sati, a trajale oko tri četvrt sata, također su bile uobičajene u gotovo svim župama krajem 18. stoljeća. Suprotan primjer pruža Branjin Vrh, u kojem litanija nije bilo, pod izgovorom da naselje nema svojega učitelja, ali je župnik tijekom vizitacije dobio nalog da se sam pobrine za njihovo što bolje održavanje ili da s narodom moli krunicu u vrijeme predviđeno za litanije.²⁶ Bratovštine, važan čimbenik vjerskoga i društvenoga života naroda, u južnoj Baranji nisu postojale sve do druge polovice 18. stoljeća, kada je od strane biskupa, kao obvezno za cijelu biskupiju, bilo određeno osnivanje bratovštine Presvetog Tijela Kristovog, ali je čak i ona utemeljena samo u Bilju, Topolju i Batini.²⁷ Župnici preostalih župa bili su opomenuti da što prije moraju uvesti spomenutu bratovštinu, pribaviti njezina pravila iz vikarijatskog ureda, izvjestiti ih u sakristiji te ih dva puta godišnje pročitati i protumačiti vjernicima.²⁸

Uz najveće vjerske blagdane, narod je redovito slavio i druge svetkovine, ponajviše blagdane svetaca zaštitnika mjesta, čije je ime nosila mjesna crkva. Baranjski su svoje crkve posvećivali svecima koji simboliziraju pobjedničko kršćanstvo i Crkvu te pokršćavanje, kao što su Mihovil Arhandeo, sveti Juraj i Ivan Krstitelj, kao i različitim drugim svecima, zaštitnicima i pomoćnicima u nevoljama. Crkve u pojedinim mjestima rijetko su dijelile isti titular (Crkva u Duboševici i kapelica u Bilju bile su posvećene Uznesenju Blažene Djevice Marije, a kapelice u Podravlju i Branjinom Vrh u te crkva u Čemincu Ivanu Nepomuku). Među svecima kojima su se posvećivale crkve u južnoj Baranji bilo je i onih za koje Anđelko Badurina navodi da se, osim u Zagrebačkoj biskupiji, nisu štovali u ostalim hrvatskim krajevima, kao što su sveti Vendelin te sveti Valentin u Batini i već spomenuti Ivan Nepomuk. Autor, nadalje, ukazuje da se njihov kult u Zagrebačku biskupiju proširio iz

²⁵ Josip Brüstle, *Povijesti katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine* (Osijek, 1994.), 81-82.

²⁶ *Kanonske vizitacije - Baranja (1729.-1810.)*, 195.

²⁷ Isto, 143, 95, 115.

²⁸ Isto, 157, 173, 183, 195.

susjedne Austrije i Ugarske,²⁹ a za južnu je Baranju vjerojatno da se štovanje njihova kulta proširilo iz Ugarske, odnosno Pečuške biskupije. Čini se da je samim stanovnicima proslava mjesnih blagdana bila osobito draga, kako zbog osjećaja ponosa i lokal-patriotizma, tako i zbog prilike za opuštanje, gošćenje, susret i druženje s rođacima i prijateljima. Crkva, međutim, nije blagonaklono gledala na način na koji je narod odavao počast svojim mjesnim zaštitnicima, osobito zamjerajući neprikladno veselje, popraćeno neumjerenošću u piću, što je porok kojem su izbjegli stanovnici rijetko kojega mjesta. U sklopu svojih vjerskih reformi, car Josip II. zabranio je i ograničio mnoge vjerske svetkovine. Popis kotara Branjin Vrh iz 1785. godine svjedoči o zanimanju svjetovnih vlasti za provođenje ovih odredbi, jer se u njemu ispituje da li se radi na ukinute blagdane ili se oni, zlorabeći, ipak održavaju. Utvrđeno je da su stanovnici naselja u južnoj Baranji radili na ukinute blagdane, ali i da su gotovo sva naselja imala svoje vlastite svetkovine kojih se nisu željela odreći, bez obzira na carske propise. Popisivače je, također, zanimalo održavaju li se prigodom krštenja, vjenčanja i pokopa velike gozbe i proslave. Popis je utvrdio da se mještani većine naselja nisu prepuštali takvim neumjerenim svetkovinama, ali i da ih je narod u osam naselja i dalje održavao.³⁰ Riječ je, uglavnom, o naseljima s većinskim slavenskim stanovništvom i to katolicima (Branjin Vrh, Popovac, Luč, Šumarina),³¹ pravoslavnim Rašanima (Jagodnjak i Bolman),³² a za dva je naselja izričito naglašeno da su se poroku prekomjernoga slavlja odavali samo pravoslavni stanovnici, odnosno Rašani (Branjina i Darda).³³

U vjerske svetkovine ubrajale su se i procesije, ali je Crkva strogo vodila računa da se održavaju samo one odobrene i propisane. Radilo se, u pravilu, o tijelovskoj procesiji, zatim onoj na Uskrsnu nedjelju, mjesni Dan godišnjega klanjanja i za prosne dane, ali i prilikom drugih svetkovina te nekim drugim prilikama, kao što je blagoslivljanje usjeva u Popovcu i Dardi.³⁴ I nošenje popudbine bolesnicima, ako se nosila javno i s prikladnim dostojanstvom, znalo je nalikovati manjoj procesiji budući da je svećenik bio odjeven u svečanu odjeću, ispred njega je išao službenik sa svjetlom, dajući znak zvoncem, a pratili su ih vjernici. Popudbina se javno nosila ako su to dopuštale vremenske prilike, doba godine i udaljenost, ali i neki drugi čimbenici, o čemu svjedoči

²⁹ Anđelko Badurina, "Hagotopografija Zagrebačke (nad)biskupije", *Zagrebačka biskupija i Zagreb. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, (Zagreb, 1995.), 576.

³⁰ O pučkim svetkovinama u kotaru Branjin Vrh na temelju podataka popisa iz 1785. godine vidi u Zsófia T. Papp, "Podaci o nekim mjestima nekadašnjeg kotara Branjin Vrh u opisu Ferencza Széchényija", *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje*, Br. 5, (Osijek, 1999.), 84-86.

³¹ Stjepan Sršan, *Baranja 1785. godine* (Osijek, 1999.), 74, 79, 93, 211.

³² Isto, 190, 206.

³³ Isto, 126, 171.

³⁴ *Kanonske vizitacije - Baranja (1729.-1810.)*, 205, 159.

opis koji se odnosi na Bilje. Naime, u Bilju se popudbina bolesnicima javno nosila samo kroz ulicu katolika, a privatno (što je značilo bez svjetla i zvuka zvonca), kada se prelazilo preko ulice nekatolika.³⁵

U južnoj Baranji u 18. stoljeću nije postojalo ni jedno važnije hodočasničko odredište. Kao manje značajno, lokalno okupljalište naroda iz Bačke županije, može se izdvojiti Luč, u koji je župnik Andrija Đuro Đurić, koji je u župu došao 1773. godine, uveo marijanski kult.³⁶ Također, baranjske crkve nisu čuvale relikvije, osim topoljske u kojoj su se nalazile one svetoga Kolumbana i svetoga Klementa, zatvorene u veliki oltar.³⁷

Stupanj pristajanja pripadnika katoličke vjerske zajednice uz propise i odredbe Crkve, vezane uz bogoslužje, pobožnost, moral i ponašanje, razlikovao se od mjesta do mjesta i općenito se povećavao prema kraju stoljeća. Nastojanja župnika i viših crkvenih vlasti, poduka vjernika, doseljavanje novoga stanovništva, naročito Nijemaca, djelovanje svjetovnih vlasti, utjecali su na sve rjeđe odstupanje od oblika pobožnosti propisivanih od strane Crkve. Ipak, elementi narodne pobožnosti, "praznovjerica" i "zlouporaba" bilježeni su od strane vizitatora sve do kraja stoljeća. Najčešći prekršaji bili su pijančevanje, osobito u vrijeme svetkovina, neplaćanje ili kašnjenje s plaćanjem crkvenih davanja, neredoviti odlazak na nedjeljno bogoslužje, psovke i kletve. Stoga se čini da je relativno velik dio vjernika, kroz cijelo promatrano razdoblje, ostao na razini vjerskoga konformizma. S druge strane, može se uočiti da su Crkva i vjera u značajnoj mjeri utjecale na gotovo sve slojeve svakodnevice, bitno određivale načine ponašanja i kulturne obrasce tamošnjega stanovništva te osigurale jasan osjećaj katoličkog vjerskog identiteta.

³⁵ Isto, 141.

³⁶ Brüstle, *Povijesti katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine*, 82.

³⁷ *Kanonske vizitacije - Baranja (1729.-1810.)*, 93.

Summary

THE RELIGIOUS LIFE OF THE CATHOLICS IN THE SOUTH BARANJA SECTOR OF THE DIOCESE OF PÉCS IN THE 18TH CENTURY, BASED ON DATA OBTAINED BY EPISCOPAL VISITATIONS

The paper portrays the religious life of the Catholics in the 18th century based on the data obtained by canonical (episcopal) visitations performed by the Diocese of Pécs in south Baranja and attempts to evaluate to what extent the people of Catholic faith accepted the Church's decrees regulating cult and liturgy in the century following the liberation from Ottoman rule; what were the basic characteristics of folk piety; and to what extent these components reflected religious conformism. The authors also investigate the possibility of differences regarding piety, morality and the behavior of Catholics in individual villages in south Baranja, as well as the changes to the aforementioned factors in the observed century.

Since the territory of the Diocese of Pécs had been under Ottoman rule for another century and a half after the Council of Trent, the canonic visitations of the bishop or his representative to south Baranja in the eighteenth century became essential for the stabilization of the Catholics' religious life. The visitation, i.e. the inspection of the church and its equipment, other sacral buildings, the parish house, the revenues of the church and parish priest, church books etc. followed after a ceremonious reception of the visitators, holy mass and a blessing of the congregation. It is important to point out that the comments and recommendations given after the visitations considerably helped improve the quality of the church and religious life. Their prominence is evident in documents from 1782 in which a separate chapter was devoted to them.

Religious ceremonies were sometimes held on the occasion of the arrival of the visitators. We should thus mention the renovation of the Church of the Holy Cross in Petlovac in 1782 and the blessing of church bells in villages of Topolje, Podolje and Batina in Baranja that took place in 1738. The visitators paid much attention to the manner in which the Eucharist, the holy liquids, the baptismal font and other church objects were kept, while the principal objections pertained to the oil lamp that was not burning constantly and improper font maintenance.

A section of this paper is dedicated to the life of the congregation, analyzing the piety, morality and the behavior of the congregation in individual villages. Various deviations from church regulations were noticed in the observed period. We may therefore conclude that a considerable portion of the congregation remained at the level of religious conformism, even though the influence of the Church and the faith, which nevertheless ensured the sense of Catholic religious identity, is prominent.

(Prijevod sažetka: Ana Levak Sabolović)

Key words: Baranja, diocese of Pécs, canonical (episcopal) visitations, 18th century.